

Litteris comparativis semper deditus

Tomo Virk

Bolj ali manj vsaka veda ima svoje klasike, ki so jo utemeljili, ji pridobili družbeno legitimnost in jo razvijali tako tehtno, poglobljeno in argumentirano, da se morajo nanje sklicevati tudi poznejše generacije raziskovalcev, ne le iz dolžnega spoštovanja do avtoritete, temveč preprosto zaradi trdnosti in trajnosti njihovih dognanj, ki pomenijo nekakšno *philosophio perennis* posamezne stroke. Za slovensko primerjalno književnost pomenijo tovrstno klasiko Anton Ocvirk, Dušan Pirjevec in Janko Kos. Vse tri osrednje osebnosti slovenske komparativistike so med seboj primerljive predvsem po širini svojih zanimanj in vlogi, ki so jo odigrale na področju slovenske literarne, še posebej primerjalne vede; glede specifičnega prispevka vsake od njih pa so med njimi značilne razlike. Za miselni in znanstveni profil Kosa kot najmlajšega in daleč najplodovitejšega med njimi se zdi značilen izjemen čut za povzemanje v stvarno sintezo, za preglednost, celoto in sistem. Ena izmed pogloblitih odlik njegovega ukvarjanja z literaturo, razvidna že iz mladostnih kritik, je namreč redka zmožnost za dojetje in zajetje tega, kar je pri obravnavani temi bistveno, in za povzemanje ugotovitev v pregledne, smiselne, razumljive sklepe. Ko prebiramo Kosove starejše spise, večkrat dobimo vtis, da je misel na obsežnejšo celoto v njegovem pisanju vseskozi podtalno navzoča (naj bo zavestno ali nezavedno), saj se v poznejših literarnoteoretičnih ali literarnozgodovinskih delih zgodnejše

ugotovitve največkrat lepo prilegajo v vzpostavljeni sistem. V nasprotju z opusi nekaterih drugih komparativistov se Kosova poznejša dognanja skoraj nikoli ne razhajajo z zgodnejšimi, čeprav nenehno sledi razvoju stroke ter vseskozi razvija in dograjuje tako svoj lastni metodološki pristop kot tudi znanstveno terminologijo. Njegove ugotovitve so vedno dobro premišljene in uravnotežene, in če se želimo kritično soočiti z njimi – takemu kritičnemu soočenju se ne more izogniti noben raziskovalni opus, saj namreč tako soočanje pomeni živo zgodovinsko dogajanje znanstvene misli –, nam natančno branje (in ne površno; tega je, se zdi, zaradi želje in potrebe po obvladovanju čim večjega obsega razpoložljive vednosti vse več) največkrat pokaže, da je ustrezno avtorefleksijo izpeljal že avtor sam in njen rezultat tako ali drugače vključil v svoje ugotovitve.

Svojo publicistično pot je Kos začel pri osemnajstih letih kot kritik za *Mladinsko revijo* in *Novi svet*. Kmalu – še zlasti ko je začel sodelovati v *Besedi* – je začel pisati tudi polemične eseje in razprave o literarni kritiki ter literarni vedi. Ko mu je bilo komaj kaj več kot dvajset let, se je – ob leto starejšem Tarasu Kermaunerju že vodilni kritik in publicist tedaj najmlajše, kritične generacije – zapletel v polemike delno z Vidmarjem, predvsem pa s slovenskim ždanovskim ideologom Zihlerlom in njegovim vsiljevanjem doktrine socialističnega realizma. Proti temu je javno nastopil tudi na kongresu zveze jugoslovanskih književnikov leta 1954 v Beogradu. Podobno je onkraj slovenskih meja kritično posegal denimo leta 1956, ko je pet let pred razvpito polemiko Pirjevec – Čosić s srbskim sogovornikom že polemiziral o velikosrbskem nacionalističnem jugoslovanskem centralizmu.

Kos se je z angažiranim publicističnim delovanjem v petdesetih letih in na začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja dejavno priključil tako imenovani »oporečniški generaciji« oziroma je to skupino pomembno sooblikoval. Ni bil le sodelavec in osrednji publicist tedanjih kritičnih revij, temveč jih je tudi uredil. Bil je urednik *Besede*; po njeni ukinitvi zaradi ideološke neprimernosti so oblasti prepovedale, da bi smel urednikovati njeni naslednici, *Reviji 57*,¹ kljub temu je bil ne le med najtesnejšimi sodelavci revije, temveč je tudi uredil zadnji dve številki, preden je bila revija ukinjena; bil je predsednik kulturnega društva,

1 Nekaj časa je imel tudi težave z objavljanjem, zato je v tem obdobju nekaj člankov objavil v raznih revijah iz drugih jugoslovanskih republik.

v okviru katerega je deloval *Oder 57*; *Revija 57* so nasledile *Perspektive*, in te je spet urejal Kos, ki je kot urednik in sodelavec vseh teh revij tedaj sicer bil pod policijskim nadzorstvom.

Vendar Kos ni ostal zgolj pri literarni kritiki in angažirani publicistiki. Njegovo ukvarjanje z literaturo se je že zelo zgodaj začelo usmerjati v znanstveno raziskovanje umetnosti in literature. Ta težnja je razvidna že v polemiki z Zihrlom. Kos nasproti Zihlerlovemu socialističnemu realizmu ne želi polemično postaviti zgolj druge estetske ideologije, temveč si prizadeva samo ideologijo razmejiti od znanosti, literarno vedo pa utemeljiti kot znanstveno. V to prizadevanje sodijo mnogi članki iz petdesetih let, objavljeni pretežno v *Besedi*, predvsem pa nekoliko poznejše daljše razprave, objavljene okoli leta 1970 ali tudi pozneje, med katerimi so nekatere izšle tudi knjižno, na primer knjižica *Znanost in ideologija*, ali revijalne študije »Književnost in humanizem«, »Znanost in literatura« ter »Znanost in vera kot kulturni problem«. V vseh teh besedilih se Kos zavzema za stvarni, znanstveni pristop k literaturi namesto ideološkega. Ideologije sicer ne zavrača kar povprek;² a poanta njegovih izpeljav je, da literarna veda po svoji naravi teži k znanstvenosti in se izogiba ideološkemu aktualizmu (na primer ideološkemu vsiljevanju socialističnega realizma³); njen cilj je »postavitev literarne vede kot znanosti v pravem pomenu besede« (Kos, 1972/1973, 832), to pa pomeni predvsem »odkivanje občesti v posameznem« (prav tam, 946). Ta usmeritev nazadnje pomeni Kosovo slovo od kritiške kariere⁴ in usmeritev v literarno vedo, posebej primerjalno književnost, kot znanstveno disciplino.

2 Tako kot znanost jo – na primer v izrazito filozofski knjigi *Znanost in ideologija*, v kateri razvija dialektiko svobode in nesvobode – razume kot osmišljevalko človekove eksistence: »Znanost in ideologija se pojavljata iz človeške usode kot dopolnitev in eksplicacija njenega pomena. V ustroju konkretne človeške eksistence se skrivata svoboda in nesvoboda, toda samo kot implicitna elementa strukture. Znanost in ideologija ju vsaka zase povzemata iz te prvotne strukture, da bi ju realizirali in razvili v eksplicirano, zunaj same strukture obstoječo in prav zato abstraktno formo« (Kos, 1970, 51).

3 Od tod na primer tale trditve: »Ustvarjanje umetnosti je potemtakem izključno stvar samih umetnikov in njihovega zavestnega ali nezavestnega estetskega programa ali praktične umetnostne estetike. Umetniška dela so realizacija takšnega programa in realizacija splošnih umetnostnih zakonitosti v novi in posebni obliki. Te oblike znanstvena estetika ne more niti predvideti niti programsko zahtevati, pač pa jo šele naknadno registrira, analizira in razišče, da tako odkrije splošno zakonitost in strukturo umetnosti v novi in posebni konkretni obliki« (Kos, 1954, 1018).

4 »Vrednotenje ni spoznavanje, literarna kritika po svojem bistvu ni in ne more biti del literarne vede« (prav tam, 949), zapiše v »Znanosti in literaturi«. Podobno v *Literarni teoriji*: literarna kritika »v strogem smislu besede ni del literarne vede, saj ne teži k znanstveno-filozofskemu, historičnemu ali teoretičnemu spoznanju besedne umetnosti« (Kos, 2001, 172).

Na literarno znanstvenem področju Kos s svojo dejavnostjo sega tako široko, da mu glede tega na Slovenskem, gotovo pa tudi v širšem merilu, težko najdemo ustrezno primerjavo. V različnih obdobjih se je intenzivno ukvarjal z literarno kritiko, interpretacijo, teorijo, zgodovino, metodologijo, sociologijo, estetiko in pri tem uporabljal niz raziskovalnih metod, od tradicionalnih do sodobnih. Samostojne razprave je posvečal vsem literarnim (nad)vrstam, se pravi liriki, epiki in dramatiki. Področje njegovih študij sega od antične književnosti tako rekoč nepretrgano vse do povsem sodobne, zajema pa tako slovensko kot svetovno književnost. Zanimajo ga tako japonska književnost kot Biblija, o Brižinskih spomenikih piše enako poznavalsko kot o moderni slovenski liriki, in s polihistorskim zamahom razpravlja ne le o teodiceji, anarhizmu, ruskem nihilizmu ali Sartrovi filozofiji, temveč najdeva tudi nepričakovane vzporednice med Cankarjem, Shakespearjem in Cervantesom itn. Zaradi svoje široke razgledanosti in enciklopedičnega znanja večkrat v pristnem komparativističnem duhu obravnava stike literarne umetnosti z drugimi umetnostmi, z vplivnimi filozofskimi tokovi in z religijo. Skratka, v širokem naboru možnosti komparativistične dejavnosti bi le stežka našli področje, na katero Kos ne bi opazneje posegal.

Kar zadeva posamezne pisatelje, je največ raziskovalne pozornosti posvetil osrednjima slovenskima literarnima klasikoma, Prešernu, ki mu je namenil kar nekaj monografskih obravnav, in Cankarju, o katerem je spisal ne le za zajetno knjigo študij, temveč je tudi sourejal njegova zbrana dela. Podobno kot je to naredil Pirjevec s Cankarjem, je Prešerna (s Čopom) postavil v širši primerjalni evropski kontekst, z uporabo moderne metode novega historizma pa raziskal tudi Prešernovo razmerje do krščanstva in njegovo religioznost. Ob Cankarju je raziskoval problematiko volje do moči, hrepenenja, anarhizma in svobodomiselstva, v študiji o *Hiši Marije Pomočnice* pa je pokazal, da je Cankar razvil v evropskem merilu nov tip »kratkega, novelsko razširjenega ali cikličnega romana« (Kos, 2018, 131), namreč diskontinuirani roman trenutkov. Ugotovil je še, da je Cankar začetnik problemskega romana na Slovenskem, ob njem pa je tudi demonstriral specifično slovenskega romana kot romana srečoiskateljstva. Vse to je Kosov izvirni prispevek k cankarjeslovju.

Kosovi dosežki na področju literarne zgodovine seveda presegajo obravnavo posameznih avtorjev. Je ne le avtor še vedno najbolj referenčnih priročnikov

Pregled slovenskega slovstva in *Pregled svetovne književnosti*, ki sta doživela desetine ponatisov, temveč v zbirki Literarni leksikon tudi pisec monografij o razsvetljenstvu, predromantiki, romantiki in postmodernizmu. Podrobno se je ukvarjal še z drugimi obdobji slovenske in svetovne književnosti, zlasti v obsežnih spremnih študijah k zbirki Sto romanov. Skoraj povsod je prispeval nove uvide in uveljavil temeljne teze, ki so se v slovenski in primerjalni literarni zgodovini obdržale. Ob razsvetljenstvu je poleg racionalizma poudarjal pomen empirizma; v polemiki o predromantiki se je zavzel za njeno vpeljavo v literarno zgodovino in jo je jasno razločil od razsvetljenstva in romantike; bil je prvi, ki je z vso znanstveno natančnostjo opredelil postmodernizem, ko je šlo še bolj za modni pojav in pojem, s katerim je ohlapno manevrirala predvsem publicistika, itn. Ta del Kosove znanstvene dejavnosti je dosegel vrhunec v *Primerjalni zgodovini slovenske literature*, delu, ki je bilo ob svojem nastanku (in je pravzaprav tudi še danes) povsem unikatno tudi v mednarodnem merilu, še zlasti če pomislimo, da gre za dosežek enega samega avtorja. Pomena tega dela ni mogoče dovolj poudariti. Je rezultat podrobnega poznavanja na eni strani celotne slovenske književnosti in na drugi strani precejšnjega dela evropske oziroma celo svetovne – vsekakor tistega njenega dela, ki je bil najtesneje povezan z nastajanjem, oblikovanjem in razvojem slovenske književnosti –, pa tudi jasno razdelane literarnozgodovinske metodologije in velike zmožnosti za sintetično povzemanje nepreglednega gradiva v urejeno, smiselno celoto. Prav pred kratkim je to področje Kosovega delovanja zaokročila še *Primerjalna zgodovina svetovne literature*. Kosova primerjalna literarna zgodovina je vsekakor dosežek, po svoji teži več kot primeren za *življenjsko delo* enega raziskovalca, ki pa pri Kosu še zdaleč ne izčrpa njegovega znanstvenega opusa, temveč pomeni le en njegov del.

Izpeljava tako mogočnega projekta seveda ne bi bila mogoča brez ustrezne literarnozgodovinske metodologije. Metodološkim vprašanjem literarne vede nasploh se je Kos intenzivno posvečal že zelo zgodaj. V več zgodnjih in poznejših spisih se je zavzemal za primerjalno metodo in nasploh primerjalni pristop (najizrecneje v članku »Primerjalna metoda v literarnozgodovinski vedi«) – tega je s pridom uporabil v obeh primerjalnih literarnih zgodovinah, pa tudi sicer v večini svojih razprav –, metodološki monizem mu je tuj, ker je po njegovem mnenju neustrezen glede na samo literaturo in njeno vsestransko

širino. V razpravi »Znanost in literatura« iz let 1972 in 1973 je podrobno pre-
vetril dotedanje metode literarne vede ter opozarjal na njihove prednosti in
pomanjkljivosti. Že tedaj je glede metod v literarni vedi ugotavljal, da se

začrtuje v nji ne ena sama metoda, ampak zapleten sklop induk-
tivne in deduktivne metode, ki se jima kot posebna varianta pri-
družuje še rekonstrukcijska metoda kot važna, če že ne kar speci-
fična sestavina literarne vede; in da se v okviru teh metod povezu-
je med sabo vrsta metodičnih postopkov, elementov in prijemov
– od opazovanja, eksperimenta, merjenja in štetja, induktivnega
in deduktivnega sklepanja pa vse do intuicije, iz katere nastajajo,
se s tradicijo gradijo in prenašajo temeljni pojmi te vede. (Kos,
1972/1973, 337)

Ko je potem pisal za slovensko literarnovedno metodologijo temeljni čla-
nek »Uvod v metodologijo literarne vede«, je ta pluralizem s podrobnejšo sis-
temizacijo in klasifikacijo metod v skladu z osnovno delitvijo na znanstvene,
filozofske in formalnologične še dopolnil in razširil, tako da je sklenil z ugotov-
itvijo, ki je v sodobni literarni vedi obveljala:

Iz dejstva, da je predmet literarne vede tako zelo heterogen, sledi,
da je za njegovo raziskovanje, razumevanje in spoznavanje po-
trebno uporabiti ne eno samo metodo, ampak v skladu z vsako-
kratnim predmetnim izsekom ali njihovim medsebojnim pove-
zovanjem celo vrsto metod. V tem smislu moramo metodologijo
literarne vede v okviru njenih današnjih razvojnih možnosti razu-
meti predvsem kot napotilo, utemeljitev in zahtevo po metodolo-
škem pluralizmu. (Kos, 1988, 10)

Metodološki pluralizem pa ne pomeni, da Kos nekaterih metod ne upora-
blja bolj kot drugih. Tako je na primer že zgodaj posegel po sociološki metodi
in jo v različnih oblikah (pri teoriji romana, kjer se je skliceval na Habermasa,
pri generacijskem pristopu, pri razlagi družbenega ozadja posameznih avtorjev
ali pojavov zlasti v slovenski literarni in kulturni zgodovini, pri razlagi specifične

slovenske književnosti, tudi posebej romana itn.) uveljavljaj vse do danes; ta del svoje dejavnosti je pred kratkim okronal z monografijo *Sociologija slovenske literature*. S pridom pa je seveda uporabljal še druge, zlasti filozofske metode, v zgodnjem obdobju na primer marksistično, pozneje fenomenološko, katerih pomen je prav tako poudarjal ob več priložnostih, pa tudi tipološki pristop (njegova načela je prikazal v knjižici *Literarne tipologije*). Za enega najpomembnejših dosežkov njegovega znanstvenega delovanja nasploh seveda velja vpeljava močno predelane in posodobljene, filozofsko na Heglu in Heideggerju utemeljene duhovnozgodovinske metode, ki je slovenski komparativistiki, pa tudi literarni vedi nasploh (ne nazadnje je našla svoje mesto tudi v srednješolski literarnozgodovinski sistematiki), ponudila čvrsto, jasno in pregledno ogrodje za reševanje predvsem literarnozgodovinskih, a tudi posameznih literarnoteoretičnih vprašanj (pomislimo le na vlogo duhovnozgodovinske perspektive pri teoriji romana). Kos je to metodo, v njegovi različici uglaseno z metodološkim pluralizmom, zasnoval po razvidnih načelih, obenem pa tako gibko, da jo je mogoče dopolnjevati tudi z drugimi metodami (filozofskimi, sociološkimi, psihoanalitičnimi, formalnimi, umetnostnozgodovinskimi itn.), ki omogočajo preučevanje literature v raznih kontekstih. Uporaba duhovnozgodovinske metode v povezavi s primerjalnozgodovinsko daje Kosovemu ukvarjanju z literaturo prepoznaven pečat.

Še en Kosov neprecenljiv prispevek k literarni vedi je sistem literarne teorije, kot ga je pregledno predstavil v svojih znanih priročnikih. Čeprav gre po formi za didaktično-priročniško gradivo, je to pravzaprav zgoščeni, sistematični povzetek dognanj, ki jih je Kos o posameznih vprašanjih razvijal v svojih znanstvenih razpravah (na primer »Znanost in literatura«, »Slovenska literarna veda in pojem pesniškega«, »K problematiki literarnostetskega doživljaja«), tudi v monografijah (npr. *Literatura, Lirika, Teorija romana, Marksizem in problemi literarnega vrednotenja*), in so zato ne glede na razmeroma lahko podajanje podrobno argumentirana in tudi prikazana v vsej kompleksnosti, tako da je v teh prikazih pravzaprav vselej že mogoče najti tudi zasnutke za njihovo potencialno nadgradnjo. Osnovne postavke Kosove *Literarne teorije* so vsaj za literarno vedo na Slovenskem še vedno zavezujoče in neprešene. Sem sodita predvsem – verjetno iz fenomenološke tradicije delno prevzeta, delno dopolnjena – delitev literarne teorije na štiri temeljna področja:

ontologijo, fenomenologijo, morfologijo in aksiologijo, pa na primer izhodiščna postavka (njena genealogija bržkone sodi v čase Platona in Aristotela) o literarni umetnini kot bolj ali manj harmoničnem skupku estetske, etične in spoznavne razsežnosti. Nekaterim temam je posvečal še posebno pozornost. Dopolnil je na primer Stanzlovo tipologijo pripovedovalcev in vpeljal nov tip virtualnega pripovedovalca, razrešil je nekatere dileme s področja ontologije in fenomenologije literarnega dela, ki so se najizraziteje pokazale ob Ingardnu (na primer razmerje med realnim in fiktivnim), v slovensko literarno vedo je vpeljal pojem notranje forme in nekatere druge kategorije pretežno nemške, fenomenološko ter imanentno usmerjene literarne teorije, pojasnil je vprašanje o literarno estetskem doživljaju, podobno kot angleško novo kritištvo, verjetno pa tudi v tesni navezavi na antično filozofijo je definiral pojem literarne umetniškosti itn. Med osrednje Kosove prispevke na področju literarne teorije pa sodi seveda njegova teorija romana, posebej tudi slovenskega. Kos je delno sprejel nekatere Bahtinove in Lukácseve vsebinske opredelitve romana, a jih je dopolnil s pomočjo Habermasove pojmovne dvojice javno/zasebno, pojasnjene v *Strukturnih spremembah javnosti*, obenem pa je nadgradil Lukácsevo tipologijo in razvil svojo lastno izvirno, dvoravninsko, ki operira s po dvakrat štirimi tipi. To mu je omogočilo znotraj splošne opredelitve romana določiti specifične lastnosti slovenskega in zato (ob Pirjevčevi) razviti še svojo lastno teorijo tega.

Kosov znanstveni profil obsega čut tako za obče in trajno kot tudi za začasno in posamezno; zanimata ga tako struktura in pravilo kot tudi izjema in specifika. Redki nedavni očitki o nacionalističnosti njegove primerjalne literarne zgodovine in esencialističnosti literarne teorije so nenavadni in neupravičeni. Kos vedno združuje sinhrono in diahrono, historični pristop dopolnjuje s tipološkim, nacionalno literarno zgodovino obravnava v kontekstu nadnacionalne, ob genoloških temah pa izrecno opozarja na zgodovinsko in kulturno pogojenost obravnavanih pojavov in pojmov.⁵

⁵ Naj podam le dva primera, ki dobro ponazarjata Kosova znanstvena načela, kar zadeva esencializem. Kos denimo v *Literarni teoriji* izrecno zapiše, da so »pojmi za literarne vrste [...] večidel empirično-historični [torej ne apriorni in nadčasovni, tako kot bistva oziroma *esence*; op. T. V.], se pravi odvisni od zgodovinsko omejenega gradiva in tudi samo zanj veljavni. Zato so že na robu literarne teorije in na prehodu v literarno zgodovino« (Kos, 2001, 153), in tudi omenja, da je »[z]aradi heterogenosti vidikov, s katerih določamo literarne vrste ali zvrsti [...] njihove pojme nemogoče razvrstiti v logično pregleden sistem, ki bi bil izrazito teoretičen« (prav tam, 154). Že leta 1972 pa glede »več-nih«, »objektivnih« vrednot in bistev obširno razpravlja takole: »[B]ralčevo vrednotenje literarnega dela je samostojno dejanje, oprto na svet lastnih bralčevih potreb in v njem edino obstojno. Ta svet je

Kosova bogata znanstvena in strokovna dejavnost se z vsem tem seveda še zdaleč ne izčrpa. Odigral je osrednjo vlogo ali vsaj eno od vidnejših vlog na različnih literarnovednih področjih, naj gre za pedagoško oziroma literarno-didaktično dejavnost (poleg dela na fakulteti, delovanja v nacionalnem svetu za izobraževanje, maturitetnih komisijah ali v kurikularnih telesih pri sestavi učnih načrtov za književnost ter avtorstva mnogih srednješolskih učbenikov velja sem prišteti tudi številne preglede slovenske in svetovne književnosti), za organizacijsko delo (Kos je ne le pomembno sooblikoval program dela na Oddelku za primerjalno književnost ljubljanske Filozofske fakultete, temveč je bil tudi eden glavnih pobudnikov in nato upravnik akademijskega Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede, pa tudi ustanovni član ter predsednik Slovenskega društva za primerjalno književnost), za urednikovanje ali sourednikovanje (bodisi osrednjih znanstvenih in literarno-kulturnih revij bodisi najuglednejših literarnih in znanstvenih zbirk: Stotih romanov, Zbranih – in izbranih – del slovenskih pesnikov in pisateljev, raznega priročniškega gradiva, nazadnje tudi *Enciklopedije Slovenije*), ali za neposredno raziskovalno ukvarjanje s samo književnostjo in vedo o njej. Nedavno se je začel spet posvečati aktualni publicistiki, z dvema knjigama spominov pa se je izkazal tudi kot spreten in duhovit literat.

Akademik Janko Kos je formiral mnoge generacije komparativistov in odločilno oblikoval literarno vedo na Slovenskem. Večina današnje slovenske literarnovedne »produkcije« se še vedno opira na temeljna dognanja, metodologijo in osnovno terminologijo, ki jih je postavil, ali pa se k vsemu temu vsaj

pa navsezadnje določen s civilizacijo ali s tipom civilizacije, iz katerega raste tako literarno delo kot njegov avtor, bralec in literarni kritik. V civilizaciji, ki ne bi poznala potrebe po literarnih delih, bi celo literarno delo samo po sebi ne bilo nikakršna vrednota; ostalo bi za vekomaj vrednostno nevtralnno. V civilizaciji, kakršna je evropska, ki iz sveta svojih potreb priznava literarnemu delu načeloma aprioren status vrednote, je pa ravno zaradi protislovnosti potreb, ki sestavljajo svet te civilizacije, mogoča v vrednotenju literature cela skala vrednostnih razmerij, odločitev in izbor. Toda prav zato je v okviru te civilizacije še bolj očitno, da se vrednote uresničijo šele iz stika literarnega dela s svetom bralčevih potreb, ne pa da bi se kot vrednost pojavljale že v samem literarnem delu. V tem obstajajo šele vrednostno nevtralni elementi ali strukture, ki lahko postanejo nosilec vrednot ali nevrednot. Literarna dela so lahko jasna ali nejasna, enovita ali neenovita, moralna ali nemoralna, zdrava ali bolešna, resnobna ali igriva, moralna ali nemoralna, tendenčna ali netendenčna – naj bodo takšna ali drugačna, nobena teh značilnosti ni niti vrednota niti nevrednota, dokler se bralec ne odloči, ali bo glede na svojo potrebo dal vrednostni pomen jasnosti ali nejasnosti, moralnosti ali amoralnosti, tendenčnosti ali netendenčnosti. Da, celo o tem, ali je literarno delo vrednota, ker je 'umetnost', in nevrednota, ker je 'šund', ni mogoče reči ničesar, dokler ne spregovori bralčeva potreba po enem ali drugem. Naj obračamo stvar tako ali drugače – nikjer ne pridemo do tako imenovanih večnih, 'objektivnih' ali celo absolutnih vrednot, ampak zmeraj do potreb ljudi v sklopu kake zgodovinske družbe, pravzaprav pa že kar civilizacije« (Kos, 1972, 951).

vrača kot k izhodišču za svoje alternativne predloge. To pa potrjuje sodbo, da je Kosova literarnovedna misel, čeprav jo njen avtor še vedno širi in dopolnjuje z novimi raziskavami, že postala v najzlahatnejšem pomenu *klasična*.

Literatura

Kos, Janko, 1954. O marksistični estetiki in marksistični literarni kritiki. *Naša sodobnost*. 2/11–12. 1015–1022.

Kos, Janko, 1970. *Znanost in ideologija*. Maribor: Obzorja.

Kos, Janko, 1972/1973. Znanost in literatura. *Sodobnost*. 20/7. 8–9, 10, 11, 12. 661–669, 828–836, 946–956, 1003–1014, 1096–1007. 21/2. 4. 174–183, 328–338.

Kos, Janko, 1988. Uvod v metodologijo literarne vede. *Primerjalna književnost*. 11/1. 1–17.

Kos, Janko, 2001: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.

Kos, Janko, 2018. *Misliti Cankarja*. Ljubljana: Beletrina.